

Мельник А.А.

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Соціальний інтелект як багатокомпонентна структура

Соціальний інтелект виступає одним із найважливіших компонентів життєдіяльності людини, дає можливість розуміти самого себе, забезпечує вірне розуміння вчинків людей, їхніх вербальних і невербальних реакцій, виступає важливою когнітивною складовою в структурі комунікативних здібностей особистості.

Соціальний інтелект є відносно новим поняттям у психології, і уявлення про нього знаходиться в процесі розвитку та уточнення згідно з реаліями різноманітної суспільної діяльності людини. У сучасній літературі соціальному інтелекту як певній здібності надається велика кількість визначень. Проте майже всі вони в якості предмету розглядають точність розуміння інших людей та адекватність інтерпретації і прогнозування, що забезпечує певний рівень адекватності та успішності соціальної взаємодії [10].

Проблемою є і визначення однозначної, загальноприйнятої, вимірюваної структури соціального інтелекту. Надбання у сфері загальної та соціальної психології (К.А. Абульханова-Славська, Б.Г. Ананьєв, Г.М. Андрєєва, В.Н. Дружинін, А.Н. Леонтьєв, Д. Майерс, Л.Н. Собчик та ін.) [1,3,8]; праці вчених, які дотримуються загальної теоретичної моделі соціального інтелекту як інтегральної здібності до пізнання поведінки та соціальної адаптації (Дж. Гілфорд, Е. Торндайк) [5]; уявлення про природу соціального інтелекту, розроблені у рамках поведінкового (Е. Торндайк, Г. Олпорт, Г.Ю. Айзенк, М.А. Холодная, М.Л. Кубишкіна) [2], когнітивного (Дж. Гілфорд, Н. Кентор, В. Штерн, М. Форд, М. Тисак, Н.А. Кудрявцева, Д.В. Ушаков) [6,12], комунікативного (Н.А. Амінов, М.В. Молоканов, М.І. Бобнева, Ю.Н. Ємельянов, А.Л. Южанінова, Е.С. Михайлова, Г.П. Геранюшкіна, А.І. Савенков) [9] та комунікативно-особистісного (В.Н. Куніцина) [7] підходів до його вивчення, - така теоретична база дає можливість здійснити спробу створення власної моделі структури соціального інтелекту.

Серед великої кількості представлених концепцій найбільш обґрунтованими та вимірюваними, з нашої точки зору, є модель соціального інтелекту Г.П. Геранюшкіної та концепція А.І. Савенкова. Так, Г.П. Геранюшкіна пропонує три рівні соціального інтелекту, кожний з яких складається з компонентів, які, в свою чергу, також мають певні складові. До рівня потенціальних здібностей увійшли рефлексія, самооцінка та самоактуалізація (разом складають когнітивний компонент), а також здібність до емпатії та прийняття індивідом групи (емотивний компонент). Рівень актуальних здібностей містить у собі: здібність передбачувати наслідки поведінки в певній ситуації, здібність розуміти невербальну експресію, здібність розуміти вербальну експресію в контексті певної ситуації, здібність розуміти логіку розвитку складних ситуацій. Результативний рівень включає комунікативний (взаємодія у групі,

ведення переговорів, гнучкість поведінки), організаційний (орієнтація на конкретний результат, вміння планувати та проектувати, керівництво) та комплексний компоненти (особиста продуктивність, соціально-психологічний статус) [4]. Модель Г.П. Геранюшкіної гармонійно співвідноситься з функціями соціального інтелекту, виокремленими В.Н. Куніциною та Е.С. Михайловою (Альошиною).

Модель соціального інтелекту за А.І. Савєнковим представлена, на наш погляд, більш узагальнено, і складається з трьох компонентів (когнітивного, емоціонального та поведінкового), кожний з яких має свої складові, визначені певними критеріями. Серед компонентів наявні: соціальні знання, соціальна пам'ять, соціальна інтуїція, соціальне прогнозування, соціальна виразність, співпереживання, здібність до саморегуляції, соціальне сприйняття, соціальна взаємодія, соціальна адаптація [11].

На базі цих двох концепцій ми пропонуємо таку модель соціального інтелекту людини:

1. Когнітивний компонент, який включає:

1) Соціальні знання – знання людиною спеціальних правил поведінки у суспільстві, у колективах, в малих та великих групах (морально-етичних, службових, ритуальних). Ці знання допомагають визначити людині свою позицію відносно соціальної дійсності, своє місце в структурі соціальних відносин, сприяють активності та самостійності.

2) Пам'ять на імена та обличчя – пам'ять на велику розмаїтість імен та облич, яка необхідна для прояву гуманістичного відношення до соціального оточення, для підтримки довірчих відносин та для досягнення успіху у міжособистісній взаємодії суб'єктів.

3) Соціальна інтуїція – здібність розпізнавати та оцінювати емоції і почуття інших людей, визначати настрої та розуміти мотиви їх вчинків, здатність адекватно сприймати спостережувану поведінку в рамках соціального контексту.

4) Соціальне прогнозування – взаємодія двох критеріїв: формування планів власних дій та рефлексія власного розвитку (оцінка розвитку індивіда, оцінка альтернативних можливостей).

5) Соціальна перцепція – сприйняття інформації про фізичні та поведінкові характеристики об'єкту, формування уявлення про його наміри, здібності, думки, емоції тощо, та про ті стосунки, які пов'язують об'єкт та суб'єкт сприйняття; уміння слухати співрозмовника, розуміння гумору.

2. Емоційний компонент:

1) Соціальна чуттєвість – емоційна виразність та емоційна сприйнятливість, в тому числі володіння мовою жестів, які необхідні для досягнення емоційної близькості суб'єктів взаємодії.

2) Здібність до емпатії – розуміння емоційного стану іншої людини за допомогою співпереживання, проникнення в її суб'єктивний світ, здібність зважати на стан інших людей, ставити себе на місце інших.

3) Здібність до саморегуляції – самоконтроль та емоційна стійкість, які сприяють розвитку та життєдіяльності особистості людини у відповідності до потреб суспільства та професії;

3. Поведінковий компонент:

1) Соціальна взаємодія – міжособистісна чи групова взаємодія, здібність і готовність працювати спільно.

2) Соціальна адаптивність – уміння пояснювати й переконувати інших, здібність уживатися з іншими людьми, відкритість у стосунках з оточуючими.

Представлення структури соціального інтелекту у такому вигляді, на нашу думку, сприяє підбору та розробці методів та методик для діагностики кожного з наявних компонентів, а надалі – і проведенню аналізу та визначенню рівня соціального інтелекту у всій сукупності його компонентів.